

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

Белік Станіслав Сергійович

УДК 332.2-332.7

«ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ»

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: заслужений діяч науки і техніки України,
доктор економічних наук, професор
Перович Л.М.
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри управління земельними
ресурсами.

Рецензент:

Гончар В.А.
Миколаївська регіональна філія
ДП «Центр державного земельного кадастру»

Захист відбудеться 18 грудня 2020 р. об 10:00 годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження.

Проблема підвищення ефективності землекористування завжди була в центрі уваги українського суспільства і держави. Розуміючи важливість цієї проблеми 18 грудня 1990 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про земельну реформу», яким передбачалось створення багатоукладної економіки на основі різних форм власності на землю.

В сучасних умовах створення ринкових засад господарювання в агропромисловій сфері економіки України, введення приватної власності на землю, створення різних форм господарювання посилюється економічна і політична роль землі як капіталу в економічній системі аграрного ринку. В той же час в процесі реформування на селі загострюються проблеми використання, охорони і відтворення земель, виникають екологічні та економічні суперечності, пов'язані з виконанням ґрунтоохоронних заходів.

Тому особливо актуальними є питання забезпечення екологобезпечного використання земельних ресурсів, обґрунтованої з еколого-економічних позицій організації території та в цілому виваженої державної земельної політики.

Адже людство вже давно зрозуміло, що збереження або відновлення безпечного, сприятливого для існування людини довкілля, землекористування потребує чималих зусиль і ресурсів, подальший збалансований розвиток вимагає значних капіталовкладень в охорону землі для компенсації наслідків виробничої діяльності, і сьогоденна економія на землеохоронних заходах може завтра обернутися значними втратами чи, навіть, екологічними катастрофами.

У різні періоди проблемі екологобезпечного землекористування присвятили свої праці такі відомі вчені, як С. Волков, Д. Гнаткович, В.

Горлачук, Б. Данилишин, Д. Добряк, В. Месель-Веселяк, Л. Новаковський, П. Саблук, А. Сохнич, А. Третяк, М. Федоров та ін.

Разом з тим ще недостатньо відпрацьовані економічні інструменти раціонального використання і охорони земель, існує потреба формування ефективного механізму управління екологічнобезпечним землекористуванням.

Актуальність зазначених проблем та їх практичне значення зумовили вибір теми магістерської роботи, її головну мету та основні завдання.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає в узагальненні та розвитку теоретико-методичних основ і розробці практичних рекомендацій щодо екологічнобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- дослідити понятійний апарат у сфері землекористування та обґрунтувати необхідність розробки стандартної термінології для виключення суперечливих тлумачень;

- дослідити правове регулювання земельних відносин, які визначають економіко-екологічну спрямованість розвитку землекористування;

- обґрунтувати зміст екологічнобезпечного використання земель;

- оцінити сучасний стан використання земель в агроформуваннях області з урахуванням екологічної ситуації в регіоні;

- дослідити сутність методики визначення грошової оцінки земель та орендної плати за землю з метою подальшого її вдосконалення з урахуванням екологічної складової;

- розробити модель оптимізації структури посівних площ з урахуванням агропромислових груп ґрунтів.

Об'єктом дослідження є процес управління екологічнобезпечним використанням земель сільськогосподарського призначення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти формування механізму управління екологічнобезпечним використанням земель.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, теорії управління земельними ресурсами. При вирішенні поставлених завдань у роботі використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (при визначенні наукових засад ефективної системи управління екологічнобезпечним землекористуванням та теоретичного узагальнення понятійного апарату в галузі земельних відносин), історичний (при визначенні динаміки розвитку використання земель сільськогосподарського призначення), економічного аналізу (при комплексній оцінці сучасного стану управління екологічнобезпечним використанням земель), математичного моделювання (при розробці моделі оптимізації структури посівних площ з урахуванням агропромислових групи ґрунтів).

Інформаційною базою дослідження є Закони України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, доповіді, монографії та науково-аналітичні статті, спеціальні наукові видання, літературні джерела вітчизняних і зарубіжних авторів, звітні матеріали Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської обласної державної адміністрації, Головного управління Держгеокадастру у Миколаївській області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- удосконалено методичні підходи до регулювання земельних відносин, а саме, встановлено протиріччя у нормативах чинних законодавчих актів системи управління земельними ресурсами, усунення яких створює екологічнобезпечні умови для ефективного використання та охорони земельних ресурсів, підвищення їх цінності;

- науково обґрунтовано економічну сутність економіко-математичної моделі визначення оптимальної структури і розподілу посівних площ з урахуванням агропромислових типів ґрунтів;

дістали подальшого розвитку:

– принципи управління земельними ресурсами, а саме: змін, управління ризиком, упорядкованості прийняття рішень, раціональності та оцінки дій, обмежених можливостей, визначення відповідальності та екологічної оборотності, що забезпечують результативність господарської діяльності на землі, та визначено їх місце у системі управління екологобезпечним використанням земель сільськогосподарського призначення.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність магістерської роботи полягає в тому, що висновки, рекомендації та пропозиції її можуть бути використані Головним управлінням Держгеокадастру Миколаївської області при реалізації земельної політики.

Наукові основи управління екологобезпечним землекористуванням, можуть бути використані органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, спеціалістами сільськогосподарського виробництва та іншими фізичними і юридичними особами.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, висновки і пропозиції доповідались на міжнародних та науково-практичних конференціях: XXII Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (16-20 листопада 2020 р.), Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили.

Особистий внесок магістранта. Сформульовані в магістерській роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків і пропозицій, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок комп'ютерного тексту, з них основного - 63 сторінки, який містить 6 таблиць, 4 рисунки. Список використаних джерел із 39 найменувань викладено на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Наукові основи використання земель сільськогосподарського призначення»

1. В процесі дослідження визначено, що екологобезпечне використання земель сільськогосподарського призначення – це таке використання, який забезпечує отримання суспільно-необхідної кількості продукції без порушення екосистеми Земля, що формується на основі прийняття стратегічних управлінських рішень.

2. Екологобезпечне використання земель є необхідною передумовою розвитку землекористування країни, оскільки воно формуватиме екологічну свідомість землевласників та землекористувачів, стимулюватиме розвиток і впровадження в сферу землекористування ресурсоощадливих, екологобезпечних технологій.

3. В основі управління екологобезпечним використанням земель сільськогосподарського призначення важливе місце належить законодавчому забезпеченню. Проте не всі законодавчі акти і нормативні документи відповідають вимогам часу, не завжди дають відповідь на вирішення проблеми раціонального використання і охорони земель, що знижує ефективність управління землекористуванням. Можна зазначити, що за останні роки незалежності України прийняті понад 100 законодавчих і нормативних актів в галузі земельних відносин, які витримали перевірку часом і практикою. Щоб вирватися з лабет правового нігілізму потрібно вдосконалити статті 21, 26, 112, 113, 114, 115, 149, 150, 151 Земельного кодексу.

4. Потрібно ще прийняти цілу низку законодавчих і нормативних актів в галузі земельних відносин, таких як Закон України «Про раціональне використання земель», «Про вдосконалення грошової оцінки землі», «Про

управління землекористуванням», без яких не можна претендувати на сформовану земельну політику України.

5. Вивчення досвіду управління землекористуванням в зарубіжних країнах дозволяє зробити певні висновки:

- запровадження приватної форми власності не є панацеєю – важливо, щоб на землю «прийшов» справжній господар, здатний забезпечити високу її соціально-економічну і екологічну ефективність;

- абсолютне право на землю у світі і в Україні належить державі, тому реалізація будь-яких форм власності обмежена з міркувань дотримання пріоритету суспільних державних інтересів;

- є підстави вважати, що держава повинна активно втручатися в земельні відносини, здійснюючи правове та соціально-економічне їх регулювання, контроль за використанням і охороною земельних ресурсів;

- необхідно забезпечити пріоритет сільськогосподарського землеволодіння і землекористування, запровадивши ефективну систему управління екологічно безпечним землекористуванням.

У другому розділі «Аналіз та оцінка управління екологічно безпечним використанням земель»

Ретроспективний аналіз управління земельними ресурсами

Щоб дати відповідь на поставлене питання потрібно звернути увагу на те, що управління землекористуванням представляє систему заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкт управління - землю. Серед таких заходів нами надано прерогативу землеустрою і землевпорядкуванню.

Виходячи з основних положень, представлених у § 1.1, зміст землеустрою полягає у:

- реалізації політики держави щодо науково обгрунтованого перерозподілу земель, формуванні раціональної системи землеволодіння і землекористування з усуненням недоліків у розташуванні земель, створенні екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

- інформаційному забезпеченні правового, економічного, екологічного і містобудівного механізму регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному, господарському рівнях шляхом розробки пропозицій по встановленню особливого режиму і умов використання земель;

- встановленні на місцевості меж адміністративно-територіальних утворень, територій з особливим природоохоронним, рекреаційним і заповідним режимами, меж земельних ділянок власників і землекористувачів,

- здійсненні заходів щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях;

- організації територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін;

- розробці системи заходів по збереженню і поліпшенню природних ландшафтів, відновленню і підвищенню родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель і землюванню малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, висушення, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами і хімічними речовинами та інших видів деградації, по консервації деградованих і малопродуктивних земель, попередженню інших негативних явищ;

- організації територій несільськогосподарських підприємств, організацій і установ з метою створення умов ефективного землекористування та обмежень і обтяжень у використанні земель.

На всіх етапах розвитку суспільства землеустрій є засобом реалізації земельної політики держави. Якщо вдатися до аналізу розвитку землеустрою, то зауважимо, що в Україні він продиктований всім ходом еволюції

суспільства для задоволення його у продуктах харчування і збереження навколишнього природного середовища.

Відзначимо, що в Україні розроблялись проекти землеустрою в кожному колгоспі, радгоспі чи іншому сільськогосподарському підприємстві. Проте деградаційні процеси не переставали розвиватись, в результаті чого щорічні втрати ґрунту сягали 600 млн. т і більше. Знижувалася урожайність сільськогосподарських культур на 15-20% на слабоеродованих і 50-60% на сильноеродованих ґрунтах [23, с.8; 24, с.158]. Треба сказати, що в проектах землеустрою передбачався комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних протиерозійних заходів.

Проте ці заходи не завжди впроваджувались у виробництво через відсутність агротехнічної дисципліни, відсутність технічних засобів тощо. Певна річ, виникла необхідність пошуку шляхів ефективного землекористування. З цього погляду, альтернативою традиційної організації територій було визнано запровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією територій, суть якої полягає у диференційованому розміщенні сільськогосподарських культур стосовно технологічних груп земель із закріпленням останніх контурними рубежами. При цьому орні землі поділялись на три технологічні групи: від 0 до 3⁰, 3-7⁰ і більше 7⁰, де на першій групі передбачалось розміщати культури просапної групи, на другій групі – зерно-трав'яні культури і на землях третьої групи – залуження. Потрібно зазначити, що організація території на таких засадах була започаткована у 80-ті роки минулого століття. Тільки у Миколаївській області було розроблено 82 таких проекти, які гідно окреслювали внесок українських вчених у вітчизняну науку, хоча ні один з них не було принесено в натуру у повному обсязі. Ринкові перетворення в економіці, в тому числі у землекористуванні, зупинили процес реалізації у виробництво проектів контурно-меліоративної організації території, які, до-речі, не розв'язували проблему, оскільки при цьому не розглядались питання вдосконалення складу земельних угідь, структура посівних площ, яка б забезпечувала

бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті і ін. Тобто організація території наближалась до ландшафтної, проте такою не була.

У третьому розділі «Удосконалення механізму екологобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення»

1. В процесі дослідження визначено, що механізм управління екологобезпечним землекористуванням як система - це сукупність складових, які пов'язані між собою при взаємодії з усіма факторами навколишнього середовища, утворюючи при цьому цілісність даної системи, її якісну визначеність і цілеспрямованість.

2. В системі управління земельними ресурсами варто запровадити механізм управління землекористуванням, який реалізується за допомогою застосування ґрунтозахисних технологій з мінімізацією обробітку ґрунту, внаслідок чого зменшується навантаження на ґрунт, та відтворення родючості ґрунту за рахунок використання в якості добрив нетоварної частки врожаю.

3. В процесі дослідження встановлено, що орендар повинен брати в оренду не тільки земельні ділянки, але і майно орендодавця, польову, дорожню мережу, інші угіддя, які знаходяться у межах контуру орендованих земельних ділянок (сіножаті, пасовища, землі під водою, лісом і т. ін.). Тобто орендар повинен брати в оренду цілісний земельно-майновий комплекс, а не окремий «фрагмент» земельних угідь.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі науково обґрунтовані методичні основи ринкового землекористування, що має суттєве значення для розвитку науки управління, практики екологобезпечного використання земельних ресурсів.

На основі узагальнення результатів дослідження зроблено такі висновки:

1. Основним напрямом сучасного етапу розвитку теорії екологобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення є поглиблення розуміння її сутності, що забезпечує цілеспрямований, планомірний вплив суб'єкта управління на земельну ділянку з метою підтримання її стійкого стану або переведення в новий бажаний стан.

2. Проблему екологізації землекористування слід розглядати у контексті впровадження ефективного механізму управління екологобезпечним землекористуванням з урахуванням таких складових, як землеустрій, державний земельний кадастр, державний контроль за використанням і охороною земель, моніторинг земель, економічне регулювання раціонального землекористування, вирішення земельних спорів, державна земельпорядна експертиза, фінансове забезпечення, стандартизація і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів. Комплексне врахування приведених складових механізму забезпечує синергетичний ефект управлінських рішень у землекористуванні.

3. Встановлено, що управління екологобезпечним землекористуванням вказує на необхідність вдосконалення правового регулювання земельних відносин. У цьому зв'язку пропонується прийняття законів України «Про раціональне використання земель», «Про вдосконалення грошової оцінки землі», «Про управління землекористуванням», без яких не можна претендувати на сформовану земельну політику України.

4. У методологічному аспекті довгострокове планування використання і охорони земель, яке знаходило своє відображення у передпроектних розробках, не може претендувати на сформовану економічну доктрину, оскільки при цьому не враховувались зміни макрооточення у процесі господарської діяльності на землі. Історичний характер розвитку землекористування свідчить про об'єктивну необхідність осмислення спадщини і наукового визнання сутності стратегічного планування при організації використання і охорони земель, як першооснови національної безпеки країни.

5. Визначено, що несприятливі тенденції розвитку управління екологічнобезпечним землекористуванням Миколаївської області стали причиною нестабільності території, коефіцієнт якої становить 0,39. Встановлено, що контурно-меліоративна організація території лише частково стабілізує агроландшафт. Повна ж його стабілізація досягається шляхом землевпорядкування території з урахуванням системного підходу до проектування, що дасть змогу зберегти ціннісні властивості ландшафту.

6. Найбільш повно інтересам українського суспільства відповідає, на відміну від купівлі-продажу землі, її оренда. Стрижнем такої стратегії є збереження цілісності земельних масивів і зміцнення землекористувань усіх форм господарювання. Передача земельних часток в оренду, на відміну від використання їх в якості одноосібних господарств без створення юридичних осіб, носить соціально-орієнтований характер. Враховуючи ту обставину, що орендарі є платниками фіксованого сільськогосподарського податку в обсязі 0,5% від грошової оцінки землі, а одноосібні господарства без створення юридичної особи справляють тільки земельний податок на рівні 0,1% грошової оцінки земель, до бюджету області додатково надійде 2,85 млрд грн.

7. Організаційне забезпечення функціонування механізму управління екологічнобезпечним землекористуванням повинно базуватись на наступних принципах: принцип змін, принцип управління ризиком, принцип упорядкованості прийняття рішень, принцип раціональності дій, принцип

обмежених можливостей, принцип оцінки дій, принцип визначення відповідальності, принцип екологічної оборотності. При цьому тільки емерджентний зв'язок між ними дозволить розв'язати проблему ефективного землекористування.

8. Оптимізація управління екологобезпечним землекористуванням забезпечується через призму гармонії високого рівня господарської культури, через процес екологічної стабілізації ландшафтів і досягнення при цій умові якісних показників економічного і соціального розвитку землекористування. Одним з показників екологізації землекористування є оптимізація структури посівних площ з врахуванням агровиробничих груп ґрунтів, що забезпечує максимізацію прибутку за умови дотримання бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті.

АНОТАЦІЯ

Белік С.С. Еколого-безпечне використання земель сільськогосподарського призначення – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія і землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі охарактеризовано наукові основи використання земель сільськогосподарського призначення.

Проаналізовано та оцінено управління екологобезпечним використанням земель . Досліджено методики розрахунку грошової оцінки землі.

Висвітлені удосконалення механізму екологобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення, представлені основні напрямки механізму управління екологобезпечним землекористуванням.

Ключові слова: еколого-безпечне використання земель, оцінка земель, експертна грошова оцінка, економічний механізм оцінки земельних ділянок, оптимізація механізму оцінки земельних ділянок .

ANNOTATION

Belik SS Ecologically safe use of agricultural lands - Manuscript.

Thesis for the educational and qualification level Master's degree in 193 - Geodesy and Land Management. - Black Sea National University. Petro Mohyla, Mykolayiv, 2020.

The paper describes the scientific basis of agricultural land use.

The management of ecologically safe land use is analyzed and evaluated. Methods of calculating the monetary value of land are studied.

Improvements of the mechanism of ecologically safe use of agricultural lands are covered, the basic directions of the mechanism of management of ecologically safe land use are presented.

Key words: ecologically safe use of lands, land valuation, expert monetary valuation, economic mechanism of land valuation, optimization of land valuation mechanism.